

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

(This article was checked by iThenticate.)

Gönderim Tarihi: 14.11.2022 | Kabul Tarihi: 14.12.2022

Medrese Eğitim Sisteminde Muîdlik/Asistanlık Üzerine Düşünceler
- Thoughts on Muîd/Assistantship in the Madrasa Education System -
Mehmet Faruk BAYRAKTAR* - Burak PEKCAN**

Atf/Citation: BAYRAKTAR, Mehmet Faruk – PEKCAN, Burak. “Medrese Eğitim Sisteminde Muîdlik/Asistanlık Üzerine Düşünceler [*Thoughts on Muîd/Assistantship in the Madrasa Education System*]”. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Journal of Düzce University Faculty of Theology]* 6/2 (Güz 2022): 125-134.

Öz

İslâm eğitim sisteminin dünya eğitim sistemine değeri hiç kaybolmayan iki hediyesi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bunlar; “kalfalık” ve “muîdlik”tir. Kalfa, Osmanlı eğitim sisteminde ilköğretim okulları sayılan sıbyan mekteplerinde hocanın yardımcısına; muîd ise orta öğretim ve yüksek eğitim kurumları düzeyindeki medreselerde görev yapan müderris yardımcısına verilen addır. Kalfalar ile muîdler Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir vazife üstlenmiş olmakla birlikte çalıştıkları kurum ve yaptıkları iş dolayısıyla birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. Muîdlerin özellikle üst düzey medreselerde görev aldıkları ve medresede uygulanan bu sistem ile öğretmenlik mesleğine hazırlandıkları bilinmektedir. İslâm eğitim sisteminde kalfalık/asistanlık anlayışının uzun yıllar uygulanmış olması, eğitim sisteminde çok ileri bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan çalışmamızda kısaca “kalfalık” üzerinde durulacak, “muîdlik” uygulaması hakkında bilgi verilecek ve bu sistemin günümüzde hangi vazifeye tekabül ettiği; yüksek din eğitimi kurumlarının, kültürümüzdeki bu birikim ve mirastan nasıl istifade etmesi gerektiği değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Medrese, Muîd, Asistan, Tetimme.

Abstract

It would be appropriate to say that the Islamic education system has two gifts to the World education system whose value is never lost. These are “journeyman” and “assistant (muîd)”. To journeyman, the assistant of the teacher in “sıbyan mektepleri/Children Schools”, which are considered as primary schools in the Ottoman education system; Muîd is the name given to the assistant of madrasa professor who works in the madrasahs at the level of secondary and higher education institutions. Although journeyman and muîd played an important role in the Ottoman education system, they differ from each other due to the institution they work for and the work they do. It is known that Muîd took part in especially high level madrasahs and they were prepared for the teaching profession with this system applied in madrasahs. The fact that the journeyman/assistant (muîd) approach has been applied for many years in the Islamic education system is a very advanced understanding in the education system. In this respect, in our study, we will briefly focus on “journeyman”, information about the practice of “muîd” will be given and what duty this system corresponds to today; it will be evaluated how higher religious education institutions should benefit from this accumulation and heritage in our culture.

Keywords: Religious Education, Madrasa, Muîd, Assistant, Tetimme.

* Prof. Dr., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Bilimleri Anabilim Dalı Dalı [Prof. Dr., Duzce University Faculty of Divinity, Department of Philosophy and Religious Sciences, Department of Religious Studies], e-posta: mfbayraktar@duzce.edu.tr, GSM: 0532 494 27 14, ORCID: 0000-0003-2819-1585.

** Arş. Gör., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Bilimleri Anabilim Dalı [Res. Asst., Duzce University Faculty of Divinity, Department of Philosophy and Religious Sciences, Department of Religious Studies], e-posta: burakpekcan@duzce.edu.tr, GSM: 0541 322 69 75, ORCID: 0000-0001-6395-8855.

Giriş

“Ders okutulan, ilim öğrenilen yer” manasındaki medrese, Osmanlı eğitim sisteminde genel olarak sıbyan mekteplerinden sonra erkek öğrencilerin devam ettiği orta ve yüksek tahsil veren eğitim kurumlarıydı. Tarihte nev’i şahsına münhasır olan medreseler, gerek mimari yapıları gerek eğitim-öğretim faaliyetleri ile birer ilim merkezi olmuşlardır. Mimari özellikleri, buldukları coğrafyanın iklim şartlarına uygun tasarlanmış; imaret, kütüphane, mescid ve hamamları ile öğrencilerin ihtiyaç duyabilecekleri alanların ihmal edilmemesine özen gösterilmiştir. Bazı cami veya mescitlerin, yapılan ilave odalarla medrese olarak kullanıldığı bilinmekle birlikte genellikle camilere yakın müstakil medreseler de inşa edilmiştir.

Osmanlı’da ilk medrese Orhan Gazi zamanında 1331’de İznik’te kurulmuş, ancak Fatih Sultan Mehmet tarafından medreseler sistemleşmiş; umumi ve ihtisas medreseleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise medreseler yeniden düzenlenmiş ve böylelikle XV. ve XVI. asırda Osmanlı medreseleri eğitim-öğretimde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu kurumlar devletin ve halkın ihtiyaç duyduğu şeyhülislam, müderris, muallim, kadı, müftü, tabip, mühendis ve imam gibi çeşitli kadrolara nitelikli insan yetiştirmiştir.

Medreselerin eğitim-öğretim faaliyetleri ile alakalı çok sayıda araştırma ve çalışma bulunmakla birlikte genel olarak bu kurumlarda kitap geçmenin esas alındığı, öğrencilerin seviyesine göre eğitim faaliyetinin yapıldığı, öğrenilen bilgilerin tatbik edildiği, öğrencilerin uygulama yaptığı bilinmektedir. Ayrıca eğitim-öğretim yöntemi olarak “cedel” yani tartışmanın benimsendiği, derslerin sık sık tekrar edildiği de kaynaklarda yer almaktadır.

1. Sıbyan Mektepleri ve Kalfalık

Sıbyan mektepleri, geçmişi Hz. Peygamber (sav) zamanına kadar uzanan, ilk eğitim ve öğretim faaliyetinin yapıldığı, hemen hemen her mahallede bulunduğu için “mahalle mektebi”, binanın taşın inşa edilmesi sebebiyle “taş mektep” olarak da bilinen kurumlardır. Kız ve erkek çocukların genellikle birlikte okuduğu bu mekteplerde okuma, yazma, matematik gibi dersler okutulmakta; mektep programının temelini Kur’an-ı Kerim ve temel dini bilgiler oluşturmaktaydı. Mektepte muallim ile birlikte onun yardımcılığını yapan kalfa ve mektebin hademeliğini yapan bevvab bulunmaktaydı.¹

¹ Aziz Berker, *Türkiye’de İlköğretim I (1839-1908)* (Ankara: MEB Yayınları, 1945), 5; Zeynep Ahunbay, “Mektep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/7-9; Ayrıca bk. Mefail Hızlı, *Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektebi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1999); Ahmet Çelebi, *İslam’da Eğitim-Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınları, 1998); Mehmet Dağ – Hıfzırahman R. Öymen, *İslam Eğitim Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974); Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi II*, çev. M. Said Mutlu – Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1969).

Kalfa, muallimin yardımcısıdır ve kalfalık sisteminin elimizdeki kaynaklardan hareketle H. 9. asırdan itibaren kütüplarda/mekteplerde uygulandığını söylemek mümkündür. Hicri ilk asırlarda kalfalığın öğrencinin rızası, bilgi sahibi olması, sınıfta derste başarıları ile öne çıkmış olması, verilen bu sorumluluğun öğrencinin başarısını düşürmemesi, baba/velinin izni gibi birtakım şartları bulunmaktadır.²

II. Bayezid (1482-1512), İstanbul'daki külliyesine ait vakfiyesinde "muallimhâne" diye adlandırdığı sıbyan mektepleri için bazı şartlar belirlemiştir. Bu şartlar arasında muallime yardımcı olmak için salih bir kimsenin kalfa olması da bulunmaktadır. Vakfiyede kalfa ile alakalı kısım "Ve bir salih kimse anda halife (kalfa) ola, sıbyan okutmakta ve bildirmekte, mazilerin dinlemekte ve tedipte muallime dâim muavenet eyleye." şeklinde geçmektedir.³

Günümüzde bazı özel okullarda kalfalık sistemine benzer şekilde sınıfta biri ders veren, diğeri sınıfta gözlem yapan iki öğretmenin bulunduğunu görmekteyiz. Hafız bir öğrencinin camilerde yapılan yaz kurslarında ve Kur'an kurslarında hocaya yardımcı olarak görevlendirilmesini de bu şekilde değerlendirmek mümkündür.

2. Medrese Elemanları ve Muîdler

Medreselerde çeşitli vazifeleri üstlenmiş görevliler bulunmaktadır. Medrese seviyeleri yükseldikçe idari yapı da farklılaşmakta ve personel de ihtiyaca göre değişiklik göstermektedir. Ancak medreselerin daimi elemanı, aynı zamanda akademik kadrosu müderris ve muîdlerden oluşmaktadır.⁴ Öğrencilikten başlayıp öğretim üyeliğine geçişte talebe-muîd-müderris sıralaması takip edilmektedir.

² bk. İbn Sahnûn, *Eğitim ve Öğretimin Esasları*, çev. M. Faruk Bayraktar (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021); Abu'l-Hasan 'Ali İbnu Muhammed İbni Halef Al-Ma'ruf Al-Kâbisi, *İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*, çev. Süleyman Ateş – Hıfzırrahman R. Öymen (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1936).

³ Vakfiyede yer alan diğer şartlar şu şekildedir: "Okula yetim çocukların ve fakir çocuklarının alınması, cuma günleri dışında çocuklara Kur'an, namaz dua ve sureleri ile bazı ilmihal bilgilerinin öğretilmesi, te'dib edilmesi gerekenlerin terbiye edilmesi ve eve gitme vakitlerinde çocuklara vâkıfın ruhu için dua ettirilmesi..." *Süleymaniye Vakfiyesi*, haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu (Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1962), 37; Cahid Baltacı, "Mektep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/6-7; Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 1/82-83; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış* (Ankara: MEB Basımevi, 1964), 8.

⁴ Sabit Dokuyan, "16. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreseleri ve Günümüz Üniversiteleri", *Fatih Sultan Mehmet Han ve Dönemi*, ed. Aysenur Bilge Zafer (Bursa: Bursa Osman Gazi Belediyesi Yayınları, 2016), 465-467.

Müdürrisler ilmi, ahlaki bakımdan iyi yetişmiş kimseler olup icâzet⁵, mülâzemet (nöbet)⁶ ve beratla tek dersaneli ve çok dersaneli (Sahn-ı Seman⁷ ve Süleymaniye) medreselerde ders veren hocalardı. Müdürrisler ilk önce yirmili bir medreseye tayin olur, daha sonra tedricen yüksek payeli medreselerde görev alırlardı. Medreselerden yetişen müdürrisler hem ücretleri hem de saygınlıkları bakımından toplumda üst mevkilerde kabul görmüş kimselerdi.⁸

Osmanlı medreselerinde tahsil gören öğrencilere Farsça “âlim ve âkil” manasına gelen “dânişmend” denilirdi. Öğrenci manasında “suhte” ve galat-ı meşhur olarak “softa” kelimelerinin de kullanıldığı bilinmektedir. “Suhte”nin, Arapça talip ve tilmiz arasındaki farkta olduğu gibi aşağı seviyelerdeki medrese öğrencisi için, “dânişmend”in ise yüksek seviyedeki medrese öğrencileri için kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁹

Dânişmend, başta Sahn-ı Seman ve Süleymaniye medreseleri olmak üzere icazet alma seviyesine gelmiş, medresede odası olan talebeler için kullanılmaktadır. Dânişmendlerden ekonomik durumu iyi olanların, hizmetlerini görmesi için yanlarına çömez¹⁰ alma yetkileri bulunmaktaydı. Ayrıca dânişmendlerin statüleri, medrese vakfiyelerine göre düzenlenmekteydi. Ekseriyetle 2’şer akçe yevmiye alan dânişmendler, ortaöğretim seviyesindeki talebelere ders verme yetkisine de sahiptiler.¹¹

Muîd kelime olarak tekrarlamak, ilimde maharetli ve tecrübeli olmak gibi manalara gelen Arapça bir kelimedir. İstilah olarak, müzakereci, müdürrisin derslerini tekrarlayıp izah eden müdürris yardımcısı demektir. Danişmendler arasında en liyakatli olanlardan müdürris tarafından seçilen muîd, müdürrisin verdiği dersi tekrar öğrencilere anlatan, aynı zamanda sınıf disiplini ile meşgul olan ve bu

⁵ Medreselerde öğrenciliğin son kademelerinde muîdlikten sonra imtihandan geçenlere “icâzetnâme” ve “temessük” denilen diploma verilmektedir. Cahid Baltacı, *XV. XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: İrfan Matbaası, 1976), 34.

⁶ Mülâzemet, medrese mezunlarının müdürrislik, kadılık gibi vazife alabilmek için sıra beklemeleri; bu süre zarfında da mesleki tecrübelerini arttırmalarıdır. İcâzetnâme almış olan muîdler, Rumeli veya Anadolu Kazaskeri’nin “matlâb” denilen defterine kaydolurlar ve “mülâzim” olarak “nöbet” beklerlerdi. Mehmet İpşirli, “Mülâzemet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31/537-539.

⁷ Sahn-ı Seman Medreseleri, Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul’da kurulan yüksek dereceli medreselerdir. Toplam 152 odanın bulunduğu medresede muîdlere de oda ayrılmıştır. Fahri Unan, “Sahn-ı Semân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/532-534.

⁸ Baltacı, “Mektep”, 29/26-31; Dokuyan, “16.Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreseleri ve Günümüz Üniversiteleri”, 468.

⁹ Baltacı, “Mektep”, 29/31-32.

¹⁰ Çömez, müdürrislere, muîdlere ve henüz icâzet almamış ancak medresede oda sahibi olan dânişmendlere hizmet eden talebelere verilen addır. Çömezlik, usta-çırak ilişkisinde olduğu gibi hocasının hizmetini yapan talebenin aynı zamanda usul-erkân öğrenmesi, hocasının bilgi ve tecrübesinden istifade etmesidir. Medrese öğrencilerine hizmet eden çömezler, alt seviyedeki muhtaç öğrencilerdir. Mehmet İpşirli, “Çömez”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/380.

¹¹ Mehmet İpşirli, “Dânişmend”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/464-465.

şekilde müderrise yardımcı olan kimse, başka bir tabir ile asistandır.¹² Sahn-ı Seman medreselerinde görev yapan muîdlerin bu görevlerine ilave olarak Tetimme Medreselerinde suhtelere (orta öğretim seviyesindeki medrese öğrencilerine) ders verdikleri görülmektedir.¹³

Muîdlik uygulamasının Osmanlı medreseleri ile başlamadığı görülmekle birlikte, keyfiyet olarak da diğer uygulamalardan farklı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Nizamiye medreselerinde muîdliğin talebelik bittikten sonra başlaması, Osmanlı'daki uygulamadan farklı olduğunu göstermektedir.¹⁴ Bazı kaynaklarda "muîd"lik uygulamasının Büyük Selçuklular döneminde Nizamiye medreseleri ile başladığı ifade edilmektedir. Ancak Eyyubî medreselerinde her müderris için iki muîd belirlendiği de bilinmektedir.¹⁵

Muîdler, müderrisler gibi tayin olmaktadır. Kaç yıl görev yaptıklarını kesin olarak söyleyebilmek mümkün olmamakla birlikte bazı kaynaklarda en az iki yıl görev yaptıkları ifade edilmektedir. Her medresede genel olarak iki muîd bulunmakla beraber bu sayının sabit olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁶ Bazı vakfiyelerde bir müderrisin yanında iki muîdin olması şart koşulmuştur.¹⁷ Ancak kaynaklardan anlaşıldığı üzere ilk medreselerde muîd sayısının bir olduğu 16. asırdan sonra bu sayının ikiye çıktığı görülmektedir.¹⁸

Sahn-ı Seman medreselerindeki muîdlerin, diğerlerinden farklı olarak tetimme medreselerinde suhtelere ders verdikleri bilinmektedir. Muîdler, sahn-ı seman medreselerinde müderristen sonra gelen en önemli kişilerdir. Yardımcı müderrislik uygulaması olarak değerlendirilebilecek olan bu sistem, öğrencilerin yetişmesini sağlamaktaydı. Sahn-ı Seman medreselerinin tamamında 8 müderris ve 8 muîd bulunmaktaydı.¹⁹ Muîdler, dânişmendler ile birlikte oturmakta, dersi müzakere etmekte ve

¹² Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, 204-205.

¹³ Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'da kurulan ve yüksek dereceli medreselerden oluşan külliye şeklindeki Sahn-ı Seman Medresesi'nin bünyesinde aynı zamanda Tetimme Medreseleri bulunmakta idi. "Mûsıl-i Sahn" olarak da bilinen bu kurumlar, orta dereceli medreseler olup Sahn-ı Seman Medreselerine öğrenci hazırlamakta idi. Unan, "Sahn-ı Seman", 35/533; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 65.

¹⁴ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: MEB Basımevi, 1983), 2/437.

¹⁵ Cahid Baltacı, "Millî Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını", *Millî Eğitim ve Kültür Dergisi* 3 (Haziran 1979), 7; Abdülgani Mahmud Abdülâtî, *et-Ta'lim fi Mısır* (Kahire: y.y., 1977), 272-274; Ziya Kazıcı, "Muîd", Şamil İslam Ansiklopedisi.

¹⁶ Yektâ Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), 10.

¹⁷ Amasya'da 606/1209-10 kurulan vakfiyede bir müderris, iki muîd, on fakih (talebe) olması şart koşulmuştur. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitimi ve Bilim Kurumları", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi* 1/2 (1999), 233.

¹⁸ Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1984), 37; Taşkın Ünal, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Volume 1/3 (Spring 2008), 356.

¹⁹ Dokuyan, "16.Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreseleri ve Günümüz Üniversiteleri", 475-476; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2008); Osmanlı medreselerinde her müderrisin bir muîdinin olması genel bir prensip olmakla birlikte daha önceki dönemlerde medreselerde bazı müderrislerin iki muîdi olduğu da bilinmektedir. Bk. Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, 206.

böylelikle dersi anlamayanlara yardımcı olmaktadır.²⁰ Medreselerde eğitim-öğretim faaliyetleri hocadan dersi dinlemek ve hafızaya almak şeklinde idi. Dolayısıyla dersin müzakere edilmesi, dersten sonra tekrar yapılması büyük önem arz etmekteydi. Bu anlamda muîdlerin yerine getirdikleri vazife büyüktü. Nitekim talebe, muîde dersi anlatır ve eksiklerini, hatalarını bu şekilde tamamlar ve düzeltirdi. Muîdlerin ders müzakeresi dışında en önemli görevlerinin namaz vakitlerinde öğrencilere namaz kıldırarak olduğu görülmektedir.²¹

Öğrenciler ihtiyaç halinde müderristen önce muîdlere ulaşır, kendisinden daha iyi durumda olan öğrenciler ile müzakerede bulunurdu. Öğrencilerin aynı zamanda kendisinden daha alt seviyedeki öğrencilere ders anlattıkları bilinmektedir. Bu şekilde iç içe geçmiş bir eğitim sisteminin olduğu ve öğrenimin bir sistem dâhilinde devam ettiği görülmektedir.

Muîdlerin vasıfları vakfiyelerde de belirtilmektedir. Medrese vakfiyelerinden anlaşıldığı üzere Sahn-ı Seman Medreseleri'nde görev yapan muîdlerin özellikleri arasında öncelikle akranları arasında temayüz etmiş olmaları gelmektedir. Ayrıca güzel ahlaklı, zeki, anlama ve anlatma konusunda kabiliyetli olmaları gerekmektedir. Muîdlerin eser yazabilecek bilgi ve yeteneğe sahip oldukları, müderrisin kontrolünde eğitim-öğretime birinci derecede katkıda buldukları bilinmektedir.²²

Muîdler, vazifeleri karşılığında maaş almakta idiler. Vakfiyelerde müderrisin maaşı ile birlikte muîdin alacağı ücret de belirtilmektedir. M. 1202/2 tarihli Konya'daki Altun-Âba Medresesi Vakfiyesine göre vâkıf, Hanefi mezhebinden olmasını şart kıldığı müderrise 800, muîde 240 dinar tahsis etmiştir.²³ İlk Osmanlı medrese vakfiyelerinde de muîd için maaş tahsis edilmiş, müderrise yevmiye 50, muîde ise 5 akçe verilmesi uygun görülmüştür. Anlaşıldığı üzere müderris gibi muîdler için uygun görülen maaşın da belirli bir standardı bulunmamakta; vâkıfın belirlediği miktar tayin edilmektedir. Maaşın yanı sıra ekmek ve çorba gibi gıdalar ile muîdlerin günlük ihtiyaçlarının karşılandığı bilinmektedir. Ayrıca Sahn-ı Seman medreselerinde dânişmend, muîd ve hizmetliler için odalar bulunmaktaydı.²⁴

²⁰ Bilge, "İlk Osmanlı Medreseleri", 34; Baltacı, 1976, 33.

²¹ Baltacı, "XV. XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri", 33; Hüseyin Köroğlu, *Konya ve Anadolu Medreseleri* (Konya: Fen Yayınevi, 1999), 189; Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı (Âdâb-ı Osmaniye)* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 308; Sâmî es-Sakkâr, "Muîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31/86-87.

²² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: TTK Yayınları, 1988), 8; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim Riyazi İlimler 1* (İstanbul: İz Yayınları, 1997), 49; Mefail Hızlı, "Osmanlı Klasik Döneminde Medrese", *Türkler Dergisi* XI (2002), 430.

²³ Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri, Şemseddin Altun Âba Vakfiyesi ve Hayatı", *Bellekten* XI/42, TTK Yayınları, 202.

²⁴ Şehabettin Tekindağ, "Medrese Dönemi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1973), 13.

Muîdler, müderrisler gibi medreseye devam zorunluluğu olan kimselerdi. Dolayısıyla derse gelmedikleri vakit, noktacılar²⁵ durumu müteveli heyetine bildirmekte ve müteveli de maaştan kesinti yapmaktaydı.²⁶

Muîdlik uygulaması 1908'den sonra sultanilerde de uygulanmaya çalışılmışsa da sonradan kaldırılmıştır.²⁷

3. Muîdlik ve Günümüz Asistanlık Uygulaması Üzerine Değerlendirme

Genel olarak bakıldığında medreseler ve günümüz üniversiteleri birçok yönden benzerlik gösterdiği gibi pek çok açıdan da farklılık arz etmektedir. Akademik personel açısından konu ele alındığında medreselerin temel taşıını oluşturan müderrisin günümüzde profesöre tekabül ettiği söylenebilir. Muîdlerin doçent, dânişmendlerin asistanlar olduğu ifade edilse²⁸ de aralarında büyük farkların olduğu görülmektedir. Muîdleri, yakın geçmişteki asistanlık pozisyonunda değerlendirenler de bulunmaktadır.²⁹ Nitekim medreselerde müderris olmak için 20'li medreselerden başlayarak en üst medreselere kadar eğitim sürecini tamamlamış olmak, daha sonra da alt medreseden başlamak üzere müderrislikte yükselmek gerekmektedir.

Dânişmendlik lisans öğrenciliği gibi ele alınırsa muîdliğin asistanlık, müderrislerin de vasıflarına göre doçent veya profesör olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla üniversitede müderris mertebesinde hoca olmak isteyen birisinin öncelikle lisans eğitimi alması daha sonra asistanlık yapması gerekmekte; derslere profesörle birlikte girip hocaya yardımcı olması, öğrencilerle ders müzakeresi yapması gerekli görülmektedir.

Muallimin bir kalfasının olması, müderrisin bir muîdinin/asistanının olması ve bu şekilde derslerde kendilerine yardım etmesi eğitim tarihimiz açısından üzerinde düşünülmesi gereken bir meseledir. Nitekim günümüz okullarında öğretmen, üniversitelerde öğretim elemanı derse gelmediği zaman genel itibariyle derslerin boş geçtiği bilinmektedir.

Müderrislerin muîdleri seçmeleri üzerinde de durulmalıdır. Günümüzde araştırma görevlilerinin alımında profesörlerin ne kadar rolünün olduğu herkesin malumudur. Hatta ÖYP sisteminde, araştırma görevlisi alımında özellikle başlangıçta hiçbirinin rolü olmamıştır. Bilinmektedir

²⁵ Osmanlı medreselerinde idare kadrosunda müteveli ve ona bağlı kâtip, mutemet ve noktacı gibi memurlar bulunmaktaydı. Noktacılar; müderris, muîd ve dânişmendlerin derse gelip gelmediklerini tespit edip müteveliye bildiren, gelmeyenlerin isimlerinin yanına nokta koyan memurlardır. Hızlı, "Osmanlı Klasik Döneminde Medrese", 430; İzgi, "Osmanlı Medreselerinde İlim Riyazi İlimler I", 43.

²⁶ İzgi, "Osmanlı Medreselerinde İlim Riyazi İlimler I", 43.

²⁷ Baltacı, "XV. XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri", 33-34.

²⁸ Dokuyan, "16.Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreseleri ve Günümüz Üniversiteleri", 481.

²⁹ Ünal, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", 105.

ki yakın bir zamana kadar belli şartları taşımak ÖYP araştırma görevlisi olmak için yeterli sayılmıştır. Oysaki medrese eğitiminin başarısında öğrencinin sınavla alınması büyük rol oynamıştır ve medreseden icazet alan öğrenci bir üst medreseye yine sınavla alınmakta idi.

Muîdlerin şüphesiz en önemli görevi müderrisin verdiği dersleri tekrar ettirmektir. Öğrenmede tekrar bir kanundur ve belli ölçüde tekrar edilen bilgi unutulmaz, kolay hatırlanır. Yeterince tekrar edilmeyen bilgi ise çabuk unutulur ve hatırlanmaz. İşte medrese mezunlarının medresede öğrendiklerini hatırlamalarının sebebi budur. Günümüze gelince pek çok öğrenci sınavda başarılı oluyor. Ancak, bir süre sonra o bilgileri hatırlamıyor. Çünkü medrese geleneğinde olduğu gibi ders öncesi hazırlık yapmamış, dersi dikkatle dinlememiş ve derste öğrenilenleri dersten sonra belli aralıklarla yeterince tekrar etmemiştir.

Öte yandan müderris ders verirken muîdin sınıfta bulunması, daha sonra dersi öğrencilere tekrar ettirmesi ve izah etmesi üzerinde de durulmalı, bu durum iyi değerlendirilmelidir. Günümüzde muîd/asistan yok, ancak 1982'den beri üniversitelerde araştırma görevlisi var ve âdeta görevleri yüksek lisans ve doktora tez çalışması ile sınırlandırılmıştır. Hâlbuki medresede muîd, müderrisin ders verme metodunu öğrenmekte ve müderrisin verdiği dersi öğrencilere tekrar ettirerek kendisini yetiştirmekte idi. Öte yandan Sahn-ı Seman medreselerinde görev yapan muîdlerin tetimme medreselerinde derse gitmesi tam bir staj uygulamasıdır. Günümüzde öğretmen adaylarına eğitim fakülteleri tarafından yaptırılan öğretmenlik uygulamalarının, genelde öğrencileri bıktıran bir evrak toplama uygulaması olduğu görülmektedir. Fakültelerde doçent oluncaya kadar neredeyse 10 yıl devletten maaş alan, sadece tez yapan, derse girmeyen bazı araştırma görevlileri bulunmaktadır ki bu onların yetişmelerinin eksik kalması anlamına gelmektedir.

Sonuç

Bir ilahiyatçı olarak şu teklif edilebilir. Osmanlı eğitim sisteminde medrese eğitiminin en üst düzeye çıktığı dönemde Sahn-ı Seman medreselerine bağlı 8 tetimme medresesinin olduğu noktasından hareketle her ilahiyat fakültesinin bir tetimmesi olabilir. Bu konuda mevzuatla ilgili düzenlemeler yapılarak her ilahiyat fakültesine bir imam hatip lisesi bağlanabilir. Mesela, Kadıköy Anadolu İmam Hatip Lisesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine; Recep Tayyip Erdoğan Anadolu İmam Hatip Lisesi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesine; Düzce Osman Kuyumcu Anadolu İmam Hatip Lisesi, Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne bağlanabilir. Böylelikle İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik uygulaması yapması kolaylaşır. Bu sistem geliştirilerek ilahiyat fakültesinde görev yapan araştırma görevlileri adı geçen imam hatip liselerinde haftada 8-10 saat derse girebilir. Böylece öğretim üyesi olarak görev yapacağı ilahiyat fakültelerinde derse girmeden

önce, mesleğe hazırlanmış olurlar. Öte yandan günümüzde fakülte/bölüm birincilerine araştırma görevliliği imkânı sağlanması da lisans eğitiminde rekabeti ve sonuçta başarıyı artıracaktır.

Sonuç olarak medreseleri çeşitli yönleriyle ele alan daha çok araştırma yapılmalıdır. Medreseler hakkında yeterli araştırma yapılmadığından medrese eğitiminin yeterince bilindiğini söylemek zor görünmektedir. Sadettin Ökten'in babası Celal Hoca'nın dilinden söylemek gerekirse "Mazimizi seviyoruz ama muhafaza edemiyoruz."

Kaynakça

- Abdülğani Mahmud Abdülâtî. *et-Ta'lim fi Mısır*. Kahire: yy, 1977.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2008.
- Al-Kâbisi, Abu'l-Hasan 'Ali İbnu Muhammed İbni Halef Al-Ma'ruf. *İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*. çev. Süleyman Ateş – Hıfzırrahman Raşit Öymen. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1936.
- Baltacı, Cahid. "Millî Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını". *Millî Eğitim ve Kültür* 3 (Haziran 1979).
- Baltacı, Cahid. *XV. XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.
- Bilge, Mustafa. *İlk Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1984.
- Çelebi, Ahmet. *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*. Çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1998.
- Dağ, Mehmet – Öymen, Hıfzırrahman Raşit. *İslam Eğitim Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974.
- Demiralp, Yektâ. *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Dokuyan, Sabit. "16. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreseleri ve Günümüz Üniversiteleri". *Fatih Sultan Mehmet Han ve Dönemi*. ed. Ayşenur Bilge Zafer. Bursa: Bursa Osman Gazi Belediyesi Yayınları, 2016.
- Ergin, Osman. *Türkiye Maarif Tarihi*. 1 Cilt. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi II*. Çev. M. Said Mutlu – Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınları, 1969.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Klasik Döneminde Medrese". *Türkler XI* (2002), 426-435.
- Hızlı, Mefail. *Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1999.
- İbn Sahnun. *Eğitim ve Öğretimin Esasları*. çev. Mehmet Faruk Bayraktar. İstanbul: İFAV Yayınları, 2021.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları". *Osmanlı Medeniyet Tarihi C. 1* (1999).
- İpşirli, Mehmet. "Dânişmend". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/464-465. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İpşirli, Mehmet. "Mülâzemet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/536-537. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- İzgi, Cevat. *Osmanlı Medreselerinde İlim (Riyazi İlimler 1)*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Kazıcı, Ziya. "Muîd". *Şamil İslam Ansiklopedisi*.
- Koroğlu, Hüseyin. *Konya ve Anadolu Medreseleri*. Konya: Paragraf Dizgi, 1999.
- Özbilgen, Erol. *Bütün Yönleriyle Osmanlı (Âdâb-ı Osmaniye)*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul: MEB Basımevi, 1983.
- Sâmî es-Sakkâr. "Muîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/86-87. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Tekindağ, Şehabettin. "Medrese Dönemi". *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1973.
- Turan, Osman. "Selçuklu Devri Vakfiyeleri, I. Şemseddin Altun Âba, Vakfiyesi ve Hayatı". *Bellekten* 11/42 (1947), 197-235.
- Unan, Fahri. "Sahn-ı Semân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/532-534. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Unat, Faik Reşit. *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*. Ankara: MEB Basımevi, 1964.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Ünal, Taşkın. "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/3 (Spring 2008), 343-366.